

Instrumente juridice internaționale care interesează protecția persoanelor condamnate la pedepse privative de libertate

Secțiunea 1. Scurte considerații introductive

§1. Precizări prealabile

În cele ce urmează vom realiza un scurt examen *al instrumentelor cu vocație internațională și regională* la care România este parte (Organizația Națiunilor Unite, în continuare, O.N.U., Consiliul Europei, Uniunea Europeană, în continuare, U.E.). Avem în vedere, *inter alia*, Declarația Universală a Drepturilor Omului, Convenția Națiunilor Unite împotriva torturii și a altor pedepse ori tratamente cu cruzime, inumane sau degradante, Protocolul Opțional la Convenția Națiunilor Unite împotriva torturii și a altor pedepse ori tratamente cu cruzime, inumane sau degradante, Convenția europeană pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale, Convenția europeană pentru prevenirea torturii și a pedepselor sau tratamentelor inumane sau degradante, recomandările ori rapoartele Comitetului European pentru Prevenirea Torturii și a Pedepselor sau Tratamentelor Inumane sau Degradante.

Astfel, după cum se cunoaște, preocupările în dreptul internațional pentru protecția ființei umane sunt relativ vechi, dar despre un sistem juridic coerent consacrat acestui obiectiv se poate vorbi abia din a doua jumătate a secolului al XX-lea¹.

Valorile comune care susțin drepturile fundamentale ale omului și recunoașterea inalienabilității demnității umane trebuie să rămână intacte, chiar atunci când cineva a comis o infracțiune și a primit o pedeapsă pe care Codul penal o impune pentru o astfel de conduită².

Chiar dacă procesul de universalizare în domeniul drepturilor omului se desfășoară lent, acesta există și dă speranță că umanitatea, în cele din urmă, va înțelege că singura șansă a supraviețuirii omului este încrederea și respectul pentru valoarea pe care acestea o reprezintă³.

Cert este că atât instrumentele cu caracter global adoptate în sistemul O.N.U. și, respectiv, aplicarea lor în practică, cât și cumulum sistemelor regionale (european, interamerican, african) de protecție a drepturilor omului conferă acestei protecții a drepturilor fundamentale un caracter universal dificil de contestat într-un mod legitim sau credibil⁴.

Importanța analizei rezidă și din faptul că, așa cum a fost subliniat în literatura de specialitate, niciodată nu a existat în istoria statelor occidentale un consens precum cel actual în favoarea acceptării libertăților tradiționale⁵; mai mult chiar, documentele internaționale afirmă faptul că obiectivul sistemului penitenciar trebuie să-l constituie reeducarea și reintegrarea

¹ S. Scăunaș, *Dreptul internațional al drepturilor omului*, Ed. All Beck, București, 2003, p. 1.

² K. Neudek, *Prevenirea crimei, justiția penală și drepturile omului pe ordinea de zi a Națiunilor Unite*, în *Revista de Știință Penitenciară*, anul IV (1995), supliment nr. 3, Editor: D.G.P., București, 1995, p. 143.

³ S. Scăunaș, *op. cit.*, p. 6.

⁴ T. Corlățean, *Protecția europeană și internațională a drepturilor omului*, Ed. Universul Juridic, București, 2012, p. 16. Cu toate acestea, s-a susținut că un fenomen neurmărit prin multiplicarea și instituționalizarea unor noi drepturi ale omului, dar apărut și constatat de o serie de cercetători, se referă la faptul că dezvoltarea acestui proces este însoțită, în mod natural, de specializarea unor astfel de drepturi, care nu mai au în vedere recunoașterea calităților general-umane ale individului, ci interesele deținătorilor unor statusuri diferențiate din cadrul societății. A se vedea I. Vlăduț, *Efecte secundare ale multiplicării și instituționalizării unor noi drepturi ale omului*, în *Revista Administrației Penitenciare din România*, nr. 1/2002, Editor: D.G.P., București, 2002, p. 57.

⁵ J. Morange, *Libertățile publice*, ed. a 7-a, actualizată, Ed. Rosetti, București, 2002, p. 138.

socială a deținuților¹. De asemenea, aceste documente menționează drepturile persoanelor care execută pedepse privative de libertate².

Fixarea sediului materiei pentru componenta extra-teritorială a reglementărilor în domeniul protecției persoanelor condamnate este necesară în vederea realizării studiului mijloacelor de protecție pentru această categorie de persoane, prin analizarea conformității dispozițiilor legislației naționale cu prevederile convențiilor, tratatelor, recomandărilor, standardelor ori a celorlalte instrumente juridice internaționale la care România este parte.

§2. Dinamica efectivelor persoanelor private de libertate

Importanța analizei mijloacelor de protecție a persoanelor private de libertate rezidă și din numărul din ce în ce mai mare de persoane private de libertate la nivel global, afectate de rigurile inerente privării de libertate și care au nevoia de a beneficia de un mecanism care să le asigure salvagardarea drepturilor pe parcursul executării pedepselor.

Evidențiem, așadar, creșterea accentuată a populației penitenciare la nivel global³ (persoane arestate preventiv și persoane condamnate) cu aproximativ 25-30% în ultimii 15 ani, de la aproximativ 136 deținuți la 100.000 persoane la 144 deținuți la 100.000 persoane. Astfel, se apreciază că populația penitenciară este de aproximativ 10,2 milioane persoane, aproape jumătate dintre acestea fiind în S.U.A. (2,24 milioane), Rusia (680.000 persoane) și China (1.64 milioane deținuți condamnați). În Europa, rata medie pentru persoanele condamnate variază foarte mult, de la 98 (la 100.000 persoane), în țările Europei occidentale, la 225 (la 100.000 persoane), în cazul țărilor care se desfășoară și pe teritoriul Asiei (de pildă, Rusia și Turcia)⁴.

Potrivit statisticilor penitenciare europene – SPACE I, în anul 2016, populația penitenciară era de 859.102 deținuți⁵ (în creștere cu 2,2% față de 2015), cu o rată medie a populației

¹ În orice caz, începând cu sfârșitul secolului al XVIII-lea și până astăzi închisoarea este considerată a fi principala formă de reacție sau pedeapsă pentru încălcări grave ale normelor și regulilor sociale. Într-o societate democratică, întrebarea care comportament antisocial ar trebui să constituie o infracțiune, precum și întrebarea dacă sancțiunea închisorii este cea mai bună opțiune reprezintă decizii politice care trebuie să fie luate de către parlamentele și guvernele naționale. A se vedea, pe larg, European Committee on Crime Problems (CDPC), White Paper on Prison Overcrowding, Strasbourg, 23 august 2016, CM(2016)121-add3, p. 12, pct. 55, disponibil la: https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectId=090000168069cd8e, accesat la 31 octombrie 2018. Pentru varianta în limba română, a se vedea <http://www.just.ro/wp-content/uploads/2016/07/Carta-Alba-privind-suprapopularea-din-penitenciare-R01.pdf>, accesat la 31 octombrie 2018.

² S. Vasile, *Noi direcții în psihologia penitenciară. Adaptarea corecțională și clasificarea corecțională*, Ed. Universul Juridic, București, 2011, p. 32.

³ Cu privire la tendințele de majorare a populației penitenciare și soluțiile care ar putea fi luate în considerare pentru limitarea acestui fenomen, a se vedea J. Alvarez, *Prison et récidive. Chronique de recherche sur les apports de la socio-démographie pénale au débat sur l'inflation carcérale et la récidive*, în R.S.C. nr. 3/2008, pp. 667-675; P. Poncela, *La crise du logement pénitentiaire*, în R.S.C. nr. 4/2008, pp. 972-983. De altfel, acest din urmă studiu aduce o serie de critici reglementării în legislația națională a așa-numitului *numerus clausus* și propune o abordare pe trei direcții a problemei supraaglomerării penitenciarelor, respectiv: renovarea și construcția de penitenciare; reglementarea unor metode alternative la privarea de libertate; reducerea perioadei de încarcerare.

⁴ R. Walmsley, *World Female Imprisonment List. Women and girls in penal institutions, including pre-trial detainees/remand prisoners*, 2nd edition, International Centre for Prison Studies, p. 1, disponibil la: http://www.prisonstudies.org/sites/default/files/resources/downloads/wfil_2nd_edition.pdf, accesat la 31 octombrie 2018.

⁵ Spre comparație, în penitenciarele din statele U.E., în 2014, erau cazați peste 500.000 deținuți, persoane condamnate definitiv, precum și persoane acuzate de săvârșirea unei infracțiuni și aflate în arest preventiv. A se vedea Rezoluția Parlamentului European din 5 octombrie 2017 referitoare la sistemele penitenciare și condițiile din închisori (2015/2062(INI), P8_TA-PROV(2017)0385, pct. A, disponibilă la: <http://www.europarl.europa>

carcerale de 127,2 deținuți/100.000 locuitori. Dacă includem și Rusia în ecuație, atunci populația penitenciară totală în statele membre ale Consiliului Europei era de 1.505.187 în 2016, spre deosebire de anul 2015, când populația penitenciară a fost de 1.483.118 deținuți¹. Potrivit aceluiași statistici penitenciare europene – SPACE I, în anul 2018, populația penitenciară era de 1.229.385 deținuți în cele 44 de state membre ale Consiliului Europei care au răspuns chestionarului, cu o rată medie a populației carcerale de 102,5 deținuți/100.000 locuitori.²

În ceea ce privește România, potrivit statisticilor³, populația penitenciară este în scădere, așa încât la data de 31 martie 2017, în unitățile din sistemul A.N.P., se găseau 27.237 persoane (25.840 bărbați și 1.397 femei). Din acestea, 26.399 (25.037 bărbați și 1.362 femei) se găseau în penitenciare, 507 (493 bărbați și 14 femei) se găseau în centre de detenție, iar 331 (313 băieți și 18 fete) se găseau în centre educative. Scăderea populației penitenciare continuă și în prezent⁴, ritmul susținut de scădere fiind determinat inclusiv de recente modificări legislative⁵. Astfel, la data de 27 februarie 2018, în unitățile din sistemul A.N.P., se găseau 22.988 persoane (21.401 în penitenciare, 935 în penitenciare-spital și 378 în centre de detenție), în timp ce, potrivit statisticilor⁶, la data de 31 decembrie 2018, în unitățile din sistemul A.N.P. se găseau 20.792 persoane (20.156 în penitenciare și penitenciare-spital, 395 în centre de detenție și 241 în centre educative).

În ceea ce privește sancțiunile aplicate persoanelor care au săvârșit infracțiuni, situația aferentă anului 2016 a fost următoarea: din totalul de 33.325 persoane condamnate (dintre

eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P8-TA-2017-0385+0+DOC+XML+V0//EN, accesat la 31 octombrie 2018.

¹ M.F. Aebi, M.M. Tiago, L. Berger-Kolopp, C. Burkhardt (2017), *SPACE I – Council of Europe Annual Penal Statistics: Prison populations. Survey 2016*. Strasbourg: Council of Europe, Council of Europe & University of Lausanne, 2017, p. 2, disponibil la: <http://wp.unil.ch/space/files/2018/03/SPACE-I-2016-Final-Report-180315.pdf>, accesat la 31 octombrie 2018.

² M.F. Aebi & M.M. Tiago (2018), *SPACE I – 2018 – Council of Europe Annual Penal Statistics: Prison populations*. Strasbourg: Council of Europe, Council of Europe & University of Lausanne, 2018, pp. 24-28, disponibil la: http://wp.unil.ch/space/files/2019/04/FinalReportSPACEI2018_190402.pdf, accesat la 15 aprilie 2019.

³ A.N.P., Notă privind situația pe luna martie 2017 a dinamicii și structurii efectivelor de persoane private de libertate, disponibilă la: <http://anp.gov.ro/wp-content/uploads/2017/06/SITUA%C5%A2IA-LUNAR%C4%82-martie-2017-cu-CE-si-CD.pdf>, accesat la 31 octombrie 2018. Spre comparație, la data de 1 ianuarie 2015, în unitățile din sistemul A.N.P., se găseau 30.156 persoane. A se vedea A.N.P., Situația dinamicii și structurii efectivelor de deținuți în perioada 1 ianuarie 2015-31 mai 2016, disponibilă la: <http://anp.gov.ro/wp-content/uploads/2017/06/Situatie-privind-dinamica-si-structura-efectivelor-de-detinuti.odt>, accesat la 31 octombrie 2018. În ceea ce privește ponderea deținuților recidiviști în populația penitenciară generală, se înregistrează un trend descendent, dar, cu toate acestea, rămâne o sursă de intrări în sistemul penitenciar. Dacă în anii 2012 și 2013 se înregistra un procent de 45,78% deținuți recidiviști, raportat la efectivul total al persoanelor private de libertate, acesta a scăzut, treptat, la 43,00% în 2014, ajungând în 2015 la 40,33%, iar în anul 2016 la 38,37%. A se vedea Calendarul de măsuri 2018-2024 pentru soluționarea supraaglomerării carcerale și a condițiilor de detenție, în executarea hotărârii-pilot *Rezmiveș și alții c. României*, pronunțată de C.E.D.O. la 25 aprilie 2017, adoptată prin Memorandum de către Guvernul României la 17 ianuarie 2018, pct. 65, p. 18, disponibil la: <http://www.just.ro/wp-content/uploads/2018/01/calendar-masuri.pdf>, accesat la 31 octombrie 2018.

⁴ A.N.P., Situația privind capacitatea de cazare a unităților și efectivele acestora la data de 27 februarie 2018, disponibil la: <http://anp.gov.ro/wp-content/uploads/2018/02/27.02.2018-Capacitatea-de-cazare-a-unitatilor-si-efectivele-acestora-ef-22988-cu-19198-CC.pdf>, accesat la 31 octombrie 2018.

⁵ Referitor la analiza prevederilor legale privind suprapopularea și efectele acestora în plan practic, facem trimitere la cele cuprinse în cadrul Capitolului al III-lea – Analiza regulilor aplicabile persoanelor condamnate la pedepse privative de libertate. Secțiunea a 2-a. Interzicerea supunerii la tortură, la tratamente inumane sau degradante ori la alte rele tratamente. §4. Condițiile materiale de detenție a persoanelor private de libertate și suprapopularea penitenciarelor.

⁶ A.N.P., Notă privind situația pe luna decembrie 2018 a dinamicii și structurii efectivelor de persoane private de libertate, disponibilă la: <http://anp.gov.ro/wp-content/uploads/2018/06/Situatia-lunara-decembrie-2018.pdf>, accesat la 15 aprilie 2019.

care 32.314 persoane fizice, 932 minori și 79 persoane juridice), 9.541 persoane execută pedeapsa în regim de detenție, 3.498 persoane au primit pedeapsa amenzii penale, pentru 13.217 persoane s-a aplicat suspendarea executării pedepsei, iar pentru 6.146 persoane s-a aplicat amânarea executării pedepsei. În cazul minorilor, 522 persoane au primit măsuri neprivative de libertate și 401 persoane au primit măsuri privative de libertate. Situația aferentă anului 2017 se prezenta în felul următor: din totalul de 34.164 persoane condamnate (dintre care 33.292 persoane fizice, 738 minori și 134 persoane juridice), 8.676 persoane execută pedeapsa în regim de detenție, 4.101 persoane au primit pedeapsa amenzii penale, pentru 14.477 persoane s-a aplicat suspendarea executării pedepsei, iar pentru 6.187 persoane s-a aplicat amânarea executării pedepsei. În cazul minorilor, 460 persoane au primit măsuri neprivative de libertate și 263 persoane au primit măsuri privative de libertate¹.

Referitor la alocarea deținuților în cele patru regimuri de executare a pedepselor (regimul de maximă siguranță, regimul închis, regimul semideschis și regimul deschis), la data de 8 ianuarie 2017, situația se prezenta după cum urmează²:

- ✓ în *regimul de maximă siguranță* erau incluși 1.499 deținuți, iar capacitatea de cazare pentru această categorie de persoane private de libertate era de 1.651 locuri la 4 m.p./deținut, așa încât pentru această categorie nu se înregistra deficit de locuri de cazare;
- ✓ în *regimul de executare închis* erau incluși 6.324 deținuți, iar capacitatea de cazare pentru această categorie de persoane private de libertate era de 5.237 locuri la 4 m.p./deținut, așa încât pentru această categorie se înregistra un deficit de 1.087 locuri de cazare;
- ✓ în *regimul de executare semideschis* erau incluși 8.361 deținuți, iar capacitatea de cazare pentru această categorie de persoane private de libertate era de 5.348 locuri la 4 m.p./deținut, așa încât pentru această categorie se înregistra un deficit de 3.013 locuri de cazare;
- ✓ în *regimul de executare deschis* erau incluși 3.554 deținuți, iar capacitatea de cazare pentru această categorie de persoane private de libertate era de 3.603 locuri la 4 m.p./deținut, așa încât pentru această categorie nu se înregistra deficit de locuri de cazare.

Secțiunea a 2-a. Sistemul de protecție instituit de către Organizația Națiunilor Unite

§1. Declarația Universală a Drepturilor Omului

Perioada scursă de la crearea O.N.U., în anul 1945, se caracterizează printr-o extindere fără precedent a drepturilor recunoscute pe plan internațional tuturor persoanelor, cu stabilirea unei dimensiuni a drepturilor omului care să satisfacă nevoia de pace și securitate internațională. Într-o perioadă relativ scurtă de timp, O.N.U. s-a impus ca apărător al drepturilor recunoscute la nivel internațional tuturor persoanelor³.

¹ Memorandumul adoptat de către Guvernul României la 17 martie 2018 pentru modificarea Calendarului de măsuri 2018-2024 pentru soluționarea supraaglomerării carcerale și a condițiilor de detenție, în executarea hotărârii-pilot *Rezmiveș și alții c. României*, pronunțată de C.E.D.O. la 25 aprilie 2017, adoptat prin Memorandum de către Guvernul României la 17 ianuarie 2018, pct. 13⁵-13⁶, p. 6, disponibil la: <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016807970b2>, accesat la 31 octombrie 2018.

² Calendarul de măsuri 2018-2024 pentru soluționarea supraaglomerării carcerale..., pct. 39, pp. 10-11.

³ R.K.M. Smith, *International Human Rights*, 5th edition, Oxford University Press, Oxford, 2012, p. 1.

A fost evidențiat că, în ciuda precauției și reticenței inițiale, O.N.U. a făcut progrese enorme în dezvoltarea drepturilor internaționale ale omului. Organizația a condus și a încurajat adoptarea unor diverse tratate și convenții, a ajutat la exercitarea de presiuni politice asupra statelor și organizațiilor internaționale, sprijinind, de asemenea, dezvoltarea unei puternice culturi a drepturilor omului¹.

Declarația universală cuprinde elementele care au devenit standardul universal acceptat de drepturi care se cuvin, în mod inerent și inalienabil, oricărei persoane².

Declarația Universală a Drepturilor Omului³ reprezintă primul document internațional după cel de-al doilea război mondial prin intermediul căruia comunitatea organizată a națiunilor a consacrat drepturile și libertățile fundamentale ale omului, internaționalizându-se astfel protecția acestor drepturi și libertăți.

Primul document internațional de ansamblu și cu vocație de universalitate în materia drepturilor omului, Declarația pornește de la nevoia recunoașterii unui standard minim al drepturilor omului, care să fie respectat pe plan universal, precum și a stabilirii unei concepții comune despre drepturile și libertățile omului⁴.

Chiar dacă *Declarația Universală a Drepturilor Omului* este doar o rezoluție a Adunării Generale a Organizației Națiunilor Unite, aceasta a marcat un început al unei evoluții fără precedent pentru edificarea unui sistem cu vocație universală de garantare și promovare a drepturilor omului⁵.

Juxtapunerea de drepturi civile și politice, respectiv economice, sociale și culturale a fost posibilă doar ca urmare a faptului că Declarația nu a fost elaborată ca un instrument juridic obligatoriu, astfel încât nu s-a pus problema controlului punerii sale în aplicare. În ciuda caracterului său declarativ (sau poate tocmai datorită acestui caracter), Declarația a fost o sursă foarte importantă de inspirație pentru elaborarea altor instrumente privind drepturile omului la nivel universal și regional, dar și la nivel național⁶.

Cu privire la *Declarația Universală a Drepturilor Omului* s-a susținut că aceasta are o considerabilă importanță psihologică. Aceasta este afirmarea unui ideal ce trebuie atins. În același timp, Declarația servește ca punct de referință și permite o mai clară denunțare a încălcărilor drepturilor omului, comise în diverse state (tortură și violență, îngrădirea dreptului de a avea o naționalitate etc.)⁷.

Cu alte cuvinte, *Declarația* fundamentează necesitatea „ca drepturile omului să fie ocrotite de autoritatea legii”, învederând importanța unei concepții comune despre aceste drepturi și libertăți pentru realizarea *angajamentului* luat de statele membre ale O.N.U. de a promova, în colaborare cu organizația, respectul universal și efectiv față de drepturile omului și libertățile fundamentale⁸.

Totuși, cu toate că evoluția sistemului universal de protecție a drepturilor omului a cuprins nenumărate convenții și tratate internaționale privind drepturile omului, a eșuat în

¹ A. Abass, *International Law*, Oxford University Press, Oxford, 2012, p. 679.

² *Ibidem*, p. 30.

³ Adoptată la 10 decembrie 1948, prin Rezoluția 217 A, cu ocazia celei de a III-a sesiuni a Adunării Generale O.N.U., disponibilă la: <http://treaties.un.org/>, accesat la 31 octombrie 2018.

⁴ M. Udrioiu, O. Predescu, *Protecția europeană a drepturilor omului și procesul penal român*, Ed. C.H. Beck, București, 2008, p. 5.

⁵ S. Scăunaș, *op. cit.*, p. 21.

⁶ L. Beten, N. Grief, *EU Law and Human Rights*, Longman Publishing House, London and New York, 1998, p. 15.

⁷ J. Morange, *op. cit.*, p. 32. S-a afirmat că, în fond, Declarația este fructul unui compromis între tradiția liberală occidentală și concepția marxistă. Din acest motiv, nu se face vorbire nici de dreptul la grevă, nici de libertatea comerțului ori a industriei. Anumiți termeni pot avea mai multe sensuri, de exemplu, „alegeri libere și corecte”. Generalitatea altora permite satisfacerea ambelor concepții: astfel, art. 17 afirmă că orice persoană, atât individual, cât și colectiv, se bucură de dreptul de proprietate. A se vedea J. Morange, *op. cit.*, p. 31.

⁸ V. Duculescu, *Protecția juridică a drepturilor omului*, Ed. Lumina Lex, București, 2008, p. 51.